

Софийски университет "Свети Климент Охридски"
Юридически факултет

Георги Стоянов Хорозов
докторант на самостоятелна подготовка в катедра "Гражданско и семейно право"

**ОБЕЗСИЛВАНЕ НА МЕНИТЕЛНИЧНИ ЕФЕКТИ-МАТЕРИАЛНОПРАВНИ И
ПРОЦЕСУАЛНИ АСПЕКТИ.**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научна и образователна степен „доктор“ по
образователно направление 3.6. „Право“ /Гражданско и семейно право/

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ
Проф. д-р Огнян Герджиков

Дисертационният труд е обсъден и насочен към публична защита на заседание на катедрата „Гражданско и семейно право“ на 08.12.2015 г.

Определено е научно жури в състав:

Вътрешни членове:

Проф. д-р Огнян Герджиков

Проф. д.ю.н. Екатерина Матеева

Резервен член: доц. д-р Кристиан Таков

Външни членове:

Доц. д-р Таня Градинарова

Доц. д-р Таня Йосифова

Доц. д-р Григор Григоров

Резервен член: проф. д-р Силви Чернев

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Предмет на изследването

Трудът е посветен на материалните и процесуалните проблеми на обезсилването на заповедни ценни книги.

Всяко лице, което е притежавало права по заповедна ценна книга, но е лишено от легитимационния документ против волята си /поради това, че същият е изгубен, унищожен или липсващ поради друга причина/, може да иска от съда да обезсили ценната книга като лиши документа, който материализира абстрактното изявление за плащане или предаване на стока от правна сила и го замени със съдебно решение, въз основа на което да реализира правата си. Искането за обезсилване започва по молба на заинтересуваното лице до районния съд по местожителството или адреса му на управление /чл. 531 ГПК/. В молбата се посочва съдържанието на липсващата ценна книга, правата на молителя по нея, обстоятелствата, при които същият се е лишил от фактическата власт и декларация за истинността на изложеното /чл. 561 ГПК/. С молбата за обезсилване, молителят търси от съда съдействие за упражняване на свои права, от които е лишен въпреки волята си. Ако молбата е редовна, съдът образува дело и публикува в неофициалния раздел на "Държавен вестник" заповед за неплащане, с която описва ценната книга, нарежда на задължените лица да не плащат по нея и поканва всички лица, които притежават права върху ценната книга да ги заявят в заседанието по обезсилване, чиято дата също се посочва в заповедта. Последната съдържа и посочване, че ако описаната ценна книга не се представи, тя ще бъде обезсилена /чл. 562/. Ако на откритото заседание по обезсилването се яви трето лице, което представи на съда описаната в молбата за обезсилване и в заповедта за неплащане ценна книга и оспори молбата за обезсилване, съдът спира охранителното производство и дава едномесечен срок на молителя да предяви срещу третото лице иск за установяване правата си по ценната книга. Ако в този срок на съда по обезсилването не се представи доказателство за предявяване на иска, съдът прекратява охранителното производство /чл. 564 ГПК/. Ако трето лице не оспори молбата за обезсилване и не представи ценната книга на съда, същият се произнася с решение за обезсилване /чл. 565 ГПК/, ако описаното в молбата изявление притежава характеристиките и съдържанието на ценна книга. Решението за обезсилване възпроизвежда ценната книга. След неговото постановяване, молителят упражнява правата си по ценната книга по решението /чл. 566 ГПК/ и може да иска от издателя и от задължените лица издаването на дубликат.

1.1. Безспорно е, че загуби ли се фактическата власт върху документа, в който е материализирано абстрактното изявление, губи се и възможността да се реализират правата по ценната книга, респ. да се изиска изпълнение на съответните им задължения. Изгубването на фактическата власт може да е правомерно-със съгласието на титуляра на ценната книга, който прехвърляйки правата си по нея, предава на приобретателя и удостоверителния документ. Това е нормалното развитие на менителничното правоотношение, когато поемателят на менителницата или легитимираният ѝ приносител се разпореждат с правата си. Възможно е обаче изгубването на фактическата власт да стане въпреки волята на приносителя на ценната книга, въпреки нежеланието му да отстъпи другиму правата по и върху ценната книга. Изгубването, унищожаването, открадването

или всякакво друго правомерно или неправомерно лишаване от фактическа има като последица невъзможност поемателят или приносителят на менителницата да изисква плащане по нея. С изгубването на документа не се изгубват правата по ценната книга, но се осуетява възможността те да бъдат надлежно упражнени. Ако посочената невъзможност продължи достатъчно дълго, за да се погаси задължението на платеца по давност, титулярът им губи възможността да иска и да получи плащане при това не поради своята небрежност или незаинтересуваност, а единствено поради фактическа невъзможност да притежава ценната книга и да я предяви за плащане или приемане на платеца или на останалите задължени лица, а при отказ от плащане да реализира отговорността им.

Подобен резултат, при който единствено заради липсата на документ титулярът на определени права не може да ги упражни, е юридически неприемлив. Освен това той е и несправедлив, тъй като ако законът допусне случайното или неволно лишаване от ценната книга да води до погасяване на задължението, материализирано в нея, това би било лесен начин за освобождаване на длъжника от изискуем дълг, т.е.-до нарушаване на баланса на права и задължения в оборота в полза на длъжника, но не по силата на целенасочени, волеви и желани правни актове на титуляра, а поради случайни причини, вкл. такива, стоящи извън разумния контрол на титуляра им. Затова изгубването на фактическата власт върху ценната против волята или въпреки волята на легитимирания приносител, е наложило създаването на адекватна форма за юридическа закрила на титуляра, позволяваща му да възстанови възможността да упражни правата си и тогава, когато независимо от волята си се е лишил от документа. Тази форма на закрила е обезсилването на ценните книги. Най-усложнено и най-подробна е уредбата на менителницата, която служи като правна база за всички останали заповедни ценни книги, поради което валидното за нея по аналогия се прилага и към останалите видове ефекти.

1.2. Обезсилването се извършва с охранително съдебно решение, постановено в едностранно, безспорно съдебно производство, образувано по молба на лицето, което твърди да е притежавало права върху ценна книга, която е изгубена или унищожена. Решението за обезсилване не се ползва със сила на пресъдено нещо и не е задължително за третите лица и съда. Веднъж постановено, то не може да бъде обжалвано от молителя, нито да бъде оттеглено от съда, но може да бъде отменено по иск на всяко заинтересувано лице по чл. 537, ал. 2 ГПК или от прокурора /чл. 537, ал. 3 ГПК/.

1.3. Решението за обезсилване замества обезсилената ценна книга. Молителят упражнява правата си по нея въз основа на постановеното решение /чл. 566 ГПК/. Заради едностранния характер на производството, съдът до голяма степен е обвързан от молбата за обезсилване, в която е описано съдържанието на ценната книга. Независимо от засиленото служебно начало в охранителното производство, съдът трудно би могъл да провери действителното притежание на ценната книга от молителя, нито може по безспорен начин на установи точното ѝ съдържание. Поради това решението за обезсилване може да отразява точно съдържанието на ценната книга /без да е необходимо буквално преповтаряне на текста ѝ/, но може и да го изкривява като напр. пропусне част от задължените лица или посочи като такива лица субекти, които обективно не са се задължавали по ефекта. Допустимо е дори да се постанови решение за обезсилване на несъществуваща ценна книга, ако с молбата за обезсилване се

представят убедителни доказателства. Наказателната отговорност на молителя по чл. 534 ГПК не е основание за неправилност, недопустимост или нищожност на охранителния акт .

1.4. Като правен акт охранителното съдебно решение за обезсилване на ценната книга на заповед може да бъде ползвано, за да се заявят менителнични права /вземания/ спрямо трети лица. Това налага да се разгледат материалноправните последици на решението както за правата на молителя, така и за задълженията на вписаните в решението лица.

1.5. Относно актуалността и приноса на изследването - в българската правна теория липсва подробно изследване на обезсилването на ценни книги, на същността на производството и на последиците от постановеното решение за обезсилване в материалноправен аспект-по отношение правата на молителя, на държателя на документа и спрямо задълженията на лицата, поели менителничен дълг. Не е изследвано значението на решението за обезсилване за абстрактното правоотношение, създадено с менителницата нито във връзка с правата на приносителя, нито във връзка със задълженията на издателя, платеца и останалите задължени лица. Въпросите за менителничната давност и действието на молбата за обезсилване и специално на заповедта за неплащане спрямо менителничното задължение, не са получили отговор нито в теорията, нито в съдебната практика, която съдържа разрешения по въпроси, свързани с обезсилването на акции, но липсват решения за обезсилване на заповедни ценни книги, както и решения по спорове, произлезли от извършеното обезсилване или от упражнените искове от държателя на обезсилена менителница. Целта на настоящата работа е да даде отговор на по-важните въпроси, свързани със същността на производството, действието на постановените съдебни актове, ефектът на решението за обезсилване и защитата на засегнатите от това решение лица на база сравнението със сходни правни фигури или институти.

1.6. Дисертационният труд разглежда процедурата по обезсилване, която се развива по правилата на охранителното съдебно производство и на материалноправните последици от обезсилването за менителничното отношение и конкретно върху правата на приносителя по менителницата и по отношение поетите задължения на издателя, платеца, авалиста, джирантите и посредниците.

2. Систематически подход на изложението

Изследването е построено върху уредбата на обезсилването по ГПК като изложението следва структурата на закона. Като всяко процесуално правоотношение, и това по молбата за обезсилване е динамичен фактически състав, при който отделните юридически факти са свързани в логическа и времева последователност по такъв начин, че всеки предходен юридически факт е предпоставка за осъществяване на следващия го и само съвкупната реализация на фактите има като последица реализация на субективното право и постигане на целения правен резултат . Поради изложеното, същността на изследването започва с молбата за обезсилване, нейното съдържание и характер, преминава през заповедта за неплащане като последица от приетата за разглеждане молба, засяга проблемите на заседанието по обезсилване като права на молителя и на третите, неучастващи в производството лица и завършва с решението за

обезсилване и правните последици от него за молителя, за задължените по менителницата лица и за притежателя на обезсиления документ.

Доколкото юридическите състави относно менителницата са статични, то следването на процедурата по обезсилването при изложението налага на съответните места от развитието на охранителното производство да се разглеждат конкретните материалноправни проблеми, свързани с упражняването на менителничните права като юридически комплекс от облигационни и вещни права на легитимирания приносител. По тази причина в основната част на дисертацията, материалноправните проблеми се разглеждат във връзка с процесуалната легитимация на молителя. Обратното решение за обезсилване се разглежда основно не от гледище на правната му природа на съдебен охранителен акт, а във връзка с последиците му за молителя като титуляр на правата по обезсилената ценна книга.

3. Актуалност на дисертационния труд

По въпросите на обезсилването на менителнични ефекти в българската правна наука липсват подробни и широкообхватни изследвания както на материалноправните, така и на процесуалните проблеми на института. Въпросът за обезсилването на ценни книги е разглеждан или само от процесуално гледището като особености и изисквания към охранително производство, или само от материалноправно гледище-като последица от охранителното решение за менителничното правоотношение.

В практиката въпросът за обезсилването на ценни книги е намерил по-широко приложение при инвестиционните ценни книги като болшинството решения са по молби за обезсилване на акции. Противно на приложното поле на обезсилването, очертано от ясният и недвусмислен текст на закона, а именно-че по реда на охранителното производство се обезсилват само заповедни ценни книги и такива на приносител, практиката допуска и утвърждава и обезсилването на поименни акции. Масовостта на съдебните решения за обезсилване на акции и липсата на солидна практика по обезсилването на менителници и записи на заповед налагат изясняването на правните проблеми, свързани с обезсилването и на значението на постановеното решение върху менителничното отношение по липсващата ценна книга.

Изследването на въпросите на обезсилването на менителнични ефекти се налага и от засилената им циркулация в оборота, както и от нуждата от поставяне на ясно разграничение между обезсилването на липсваща менителница и искът по чл. 471, ал. 2 ТЗ за предаване на менителницата от приносителя, който я е придобил недобросъвестно или при груба небрежност. Сходната редакция на чл. 471, ал. 2 ТЗ и чл. 560 ГПК изисква посочването на различието между искът за предаване на ценна книга и молбата за обезсилване на липсваща ценна книга.

Значимостта на института и непълнотата на правната уредба както по движението и приключването на охранителното производство, така и по отношение действието на охранителното решение спрямо молителя и задължените лица, поставя редица процесуални и материални проблеми относно значението на охранителното производство за исковото, заповедното и изпълнителното производство по отношение на ценната книга, чието обезсилване се иска, действието на решението спрямо менителничното

правоотношение, възникнало с издаването, приемането, прехвърлянето или залагането на ценната книга преди подаването на молбата и др. На тези въпроси не е даден категоричен отговор нито от правната наука, нито от съдебната практика.

4. Изследователски цели и задачи

Основната цел на изследването е да даде отговор на предпоставките за уважаване на молбата за обезсилването и последиците от постановеното решение за обезсилване за молителя, за менителничното отношение, за задължените по менителницата лица и за приносителя на ценната книга като наред с това се направи сравнение със сходни правни институти и се посочат приликите и разликите между охранителното решение и решенията по менителничните искове.

Най-важните задачи от материалноправно гледище, на които дисертацията си поставя за цел да разреши са дали правото да се обезсили менителницата е потестативно, вещно или облигационно е това право, абсолютно или относително и дали правото да се иска обезсилване е част от съдържанието на менителницата, както и дали постановеното охранителното решение за обезсилване е сурогат на ценната книга. Важни въпроси, свързани с менителничното право, които са разгледани в дисертацията във връзка с поставените проблеми са:

- има ли решението за обезсилване правовъзстановително, правоизменящо или прекратително действие за правата на молителя и задълженията на издателя, платеца, джирантите, авалистите или посредниците.
- Кому принадлежи правото да иска обезсилване-на приносителя или на всяко лице, което заявява да е имало права върху ценната книга
- заповедта за неплащане до задължените лица спира ли давността върху вземането по менителницата
- новира ли се менителничното правоотношение в резултат на извършеното обезсилване
- обезсилването на документа менителница води ли до обезсилване и на менителничното изявление, съдържащо се в него
- При множество екземпляри на менителницата, има ли решението за обезсилване действия спрямо всички екземпляри, дори ако те не са посочени в молбата за обезсилване
- създава ли решението за обезсилване менителнични права на молителя
- решението за обезсилване прекратява ли правоотношението между издателя, платеца, легитимирания приносител и задължението по менителницата лица, щом се обезсилва документът менителница.
- решението за обезсилване има ли характера на ценна книга, след като замества обезсилената менителница
- отмяната на решението за обезсилване /напр. по иск на прокурора/ води ли до отпадане на правата на молителя и откога

Основните задачи от процесуално гледище, на които дисертацията си поставя за цел да отговори са дали производството по обезсилване е типични охранително, след като на задължените по менителницата лица свързва съдебна заповед за неплащане, а в откритото заседание по обезсилване се допуска участието на лица, различни от молителя, които оспорват молбата за

обезсилване; дали охранителното производство по обезсилването може да бъде основание за спиране на исковете или изпълнителното производство за изпълнение на права по менителницата; кой има интерес да иска отмяна на охранителното решение и какви са правата на молителя, които произтичат от постановения охранителен акт .

Важни процесуално проблеми, свързани с поставените основни въпроси на изследването са

- трябва ли молителят да доказва пред съда добросъвестното придобиване на ефекта и правата на предходните му приносители
- може ли да се изменя или допълва съдържанието на първоначалната молба за обезсилване като се уточнява съдържанието на ефекта или се променя броят на задължените лица
- заповедта за неплащане задължителна ли е за задължените по менителницата лица и могат ли същите да я оспорват
- какъв съдебен акт е решението за обезсилване, ако се основава на неистински твърдения на молителя /неточно отразено съдържание на менителницата или изначална липса на менителница/
- Как се отразява производството по обезсилване на менителницата върху заповедното производство, респ. производството по чл. 422 или 423 ГПК
- Допустимо ли е кредитор на легитимирания приносител да упражни правото му да иска обезсилване на менителница, от чието владение последният е бил лишен.
- Производството по иск за предаване на менителницата /чл. 471/ може ли да се съчетава с производство по обезсилване
- Може ли производството по обезсилване на менителницата да доведе до спиране на изпълнението върху менителницата по чл. 515 ГПК и може ли вискателят да обезсили менителницата, когато не може да я намери при описа.
- Решението за обезсилване на менителницата може ли да бъде ново обстоятелство по чл. 303 ГПК, даващо основание за отмяна на решение, постановено по реда на чл. 422 или 433 ГПК
- Решението за обезсилване дава ли правата на молителя да се снабди с изпълнителен лист по чл. 417 ГПК и има ли изпълнителна сила това решение, постановено в охранително производство
- може ли ищецът по иск за предаване на менителницата /чл. 471 ТЗ/ да поиска нейното обезсилване

5. Методологически подход

В дисертацията са използвани теоретическия и емпиричния методи на изследване.

Изводите и резултатите от изследването са направени чрез анализ на правната уредба, сравнение на обезсилването със сходни правни институти, индукция и дедукция. Чрез логическото и систематическо тълкуване на правните норми, регулиращи отношенията по обезсилването на заповедни ценни и нормите, уреждащи правата по и върху менителницата, както и на процесуалните норми, са направени изводите относно правната същност на правото да се иска обезсилване на менителницата и последиците от неговото упражняване за правната сфера на молителя и за тази на третите лица, участващи в менителничното правоотношение. Поради мултидисциплинарния характер на

обезсилването и застъпването на проблеми от материалноправен и процесуален характер, е използван методът на научния синтез като е направен опит да се изведат общоприемливи за материалното и процесуалното право отговори на основни въпроси като този за характера на правото на обезсилване /материално или процесуално/, за принадлежността му към съдържанието на ценната книга, както и на въпроса за характера на съдебното охранително решение за обезсилване като акт на съда и като сурогат на документа менителница

Чрез използването на емпиричния подход, включително изучаването на съдебната практика и възприетите решения и посредством запознаването с изложените практически проблеми на обезсилването в други страни с континентална правна система, е направен опит за изясняване предпоставките за упражняване правото да се иска обезсилването на ценни книги на заповед и последиците от обезсилването за молителя, за задължените лица и за субекта, който притежава обезсилената ценна книга.

6. Приносно моменти

В дисертацията се поддържа и обосновава разбирането, че правото да се иска обезсилване на ценна книга от съда е потестативно. Последиците от упражняването му настъпват изцяло в сферата на молителя, но не засягат правната сфера на трети лица. Направен е извод, че правото на обезсилване е непритезателно. То не може да се упражни с иск. Аргументирано е твърдението, че правото да се иска обезсилване на менителницата не е нито право по, нито право върху менителницата, т.е.-че това право не е елемент от менителничното правоотношение, е самостоятелен вид субективно извънменителнично право.

Макар обезсилването да се осъществява единствено със средствата на охранителното производство, е направен извод, че правото да се иска обезсилване на ценна книга не е процесуално, а материално право, което е свързано с правата на молителя върху ценната книга, които са съществували преди подаването на молбата до съда и чието възстановяване в патримониума на молителя се постига чрез охранителното съдебно решение, което е израз на съдействие от съда при упражняването на правата върху менителницата, без обаче да засяга правата по нея.

II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертацията съдържа увод, три глави, в които се съдържа изложението и заключение

УВОД

В **Увода** се съдържа кратко изложение на практическата нужда от обезсилване на заповедни ценни книги и значението на процедурата за упражняване правата на молителя по ценната книга. Посочено е значението на документа менителница за упражняване на правата по менителницата, неговата легитимационна роля и невъзможността правата по и върху менителницата да се упражняват разделно. Обоснована е нуждата от производството по обезсилване, което се развива пред съда и завършва с охранителен акт, въз основа на който молителят упражнява правата си.

ПЪРВА ГЛАВА

В **Първа глава** се разглежда производството по обезсилване като същност, съдържание, участници, актове на съда и последици от решението за молителя, за задължените лица по менителницата и за нейния приносител.

1. В **§ 1** е направен исторически преглед на обезсилването на заповедни ценни книги и на ценни книги на приносител в българското право. право при действието на отменения Търговски закон, Закона за гражданското съдопроизводство и Гражданския процесуален кодекс от 1952 г. Констатирано е, че сравнението на уредбата по обезсилването по ГПК, ГПК /отм./, ТЗ /отм./ и ЗГС показва известно отстъпление като качество и пълнота на регулацията в ГПК спрямо тази по ЗГС. Както в настоящия, така и в отменения ГПК от позитивноправното регулиране са отпаднали редица съществени въпроси като този трябва ли да се обнародва решението за обезсилване и как се процедира със заповедта за неплащане при отмяна на акта за обезсилване или при непроизнасянето по молбата за обезсилване. Предвиденото в отменения ЗГС изискване за обнародване на определението за обезсилване и за обнародване на отмяната на заповедта за обезсилване защитава в много по-висока степен както правата на молителя, така и интересите на задължените лица като едновременно с това ограничава възможността за оспорване на акта за обезсилване от задължените лица поради официалния характер на обнародването на този акт. Като слабост на настоящата уредба в сравнение с тази по ЗГС е отчетено стесняването на възможностите засегнатият приносител на обезсилена ценна книга да оспори самия охранителен акт с жалба пред по-горната инстанция при нарушение на правилата на охранителното производство. Оправданието, че в ГПК е залегнал принципът за необжалваемост на охранителния акт от трето лице поради неучастието му в производството по молбата за издаване на такъв акт, не е достатъчно убедително, тъй като в производството по обезсилване законодателят е допуснал отклонения от типичното развитие на охранителните производства.

2. В **§ 2** е направен сравнителноправен преглед на уредбата на обезсилването в международни актове и в правото на някои държави от континенталната правна система.

2.1. Разгледани са законодателните решения относно обезсилването на заповедни ценни книги в някои от страните с континентална правна система /Германия, Франция, Русия, Австрия Швейцария/, както и преглед на относимата уредба в Конвенцията, предназначена да уреди някои стълкновения на закони в областта на менителницата и записа на заповед /Женевската конвенция от 1930 г./ и Конвенцията на ООН за международните менителници и международните записи на заповед.

Констатира се значително сходство между уредбата на обезсилването по ГПК и по Гражданския процесуален кодекс на Руската федерация, но в последния процедурата е значително по-детайлна и завършена специално по отношение на процесуалните аспекти на охранителното производство и последиците от издаване на решението за обезсилване за задължените по ценната книга лица.

Като най-прецизна и пълна е определена уредбата на процедурата по обезсилване в Гражданския процесуален кодекс на Швейцария. Отнесена е към т. нар. съкратени процедури. Молбата за обезсилване е писмена като се допуска и електронна форма на заявяване, но в спешни случаи или при ясни

доказателства, може да бъде направена и устно пред съда като се записва в съдебен протокол. В молбата се излагат основанията и се посочват съответни доказателства. Компетентен да разгледа молбата е съда по местоплащането на ценната книга. По искане на молителя или по преценка на съда могат да бъдат взети подходящи мерки, за да се осигури защита на правото на молителя, конкретно-забрана за плащане по ценната книга или депозиране на сумата по нея в съда до приключване на спора. По преценка на съда, молителят може да бъде задължен да внесе гаранция. Копие от молбата се дава на засегнатото лице, а когато то не известно се процедира по преценка на съда. В зависимост от действията на това лице или по искане на молителя, наложените мерки за обезпечаване защита на правата на молителя могат да бъдат изменени или отменени от съда. Когато се установи, че молбата е основателна и няма възражения от трети лица, съдът постановява решение за обезсилването, по силата което молителят упражнява правата си. Лицето, засегнато от решението може да защити правата си по общия ред.

2.2. В източниците на международното право въпроси, свързани с обезсилването, макар и твърде фрагментарно, са уредени за първи път с Женевската конвенция от 1930 г. Съгласно чл. 9 „законът на страната, където менителницата или записът на заповед са платими, определят мерките, които трябва да се вземат в случай на загубване или кражба на менителницата или записа на заповед“. По този начин е уредено стълкновението на нормите като е признато предимството на закона по местоплащането пред този по местоиздаването или местожителството на приносителя. В чл. 9 не се съдържа подробна уредба на обезсилването, нито се създават особени правила, които да се прилагат с предимство пред съответния местен закон. Конвенцията урежда единствено приложимото право за обезсилването. Принципът, заложен в чл. 9 от Женевската конвенция от 1930 г., е възприет от българския законодател. Съгласно чл. 570 ТЗ „действията, които трябва да се извършват при изгубване или кражба на менителница, запис на заповед или чек, се определят от закона на мястото на плащането“.

Значително по-подробна уредба на обезсилването се съдържа в Конвенцията на ООН за международните менителници и международните записи на заповед. Тази конвенция се отнася само за ценните книги, които изрично са издадени като международна менителница или международен запис на заповед и тази тяхна характеристика е изрично посочена в контекста им /чл. 1/. Уредбата на обезсилването се съдържа в глава VII на конвенцията. Съгласно чл. 78 всяко лице, което е лишено от менителницата поради изгубване, унищожаване или каквато и да е друга причина, има същото право да получи плащане, както ако не е било лишено от владението на ценната книга, а задълженото лице, от което се претендира плащане, не може да откаже да плати само на основание липсата на документа поради неговото изгубване или унищожаване. В този текст е залегнал съвременният принцип в менителничното право, че правата по заповедна ценна книга не отпадат при лишаването на приносителя от документа, а остават на негово разположение въпреки липсата на материалния носител на изявлението.

Лицето, претендиращо плащане менителница, от чието владение е лишено против волята си е длъжно писмено да уведоми задълженото лице за:

а/ съдържанието на менителницата като посочи съществените ѝ елементи, а ако разполага с копие може да го представи.

б/ фактите, сочещи на правото му да получи плащане, ако менителницата е била в негово държане

в/ обстоятелствата, пречатстващи представянето на менителничния документ /чл. 78/

На основание заявлението за плащане, претендентът има право да извърши протест за неплащане пред компетентния съд /чл. 81/. Съгласно Женевската конвенция от 1930 г., това ще бъде съдът по местоплащането.

При получаване на плащането, лицето, получило сумата по изгубената или унищожена менителница е длъжно да предостави на платеща разписка за полученото плащане и да му предостави документите за извършения протест /чл. 82/. Задълженото по менителницата лице, от което се претендира плащане може да поиска от претендента представянето на обезпечение за вредите, които би понесло от плащането на изгубената менителница. Видът и характерът на обезпечението се определя от страните /претендента и задълженото лице/, а ако съгласие по този въпрос не може да се постигне, въпросът се решава от съда /чл. 78/. Не е посочено кой е компетентният съд за определяне на обезпечението. Следователно той може да бъде определен по съгласие на страните на принципа на изборната подсъдност, а при липса на такова съгласие-по общия ред. На основание Женевската конвенция, компетентен да определи обезпечението е съдът по местоплащането на менителницата.

Ако обезпечение не може да бъде представено, съдът може да разпорежи страната, от която се търси плащане, да предаде на депозит в съда или в друго учреждение сумата по менителницата и сумата на разходите по нейното събиране и да определи срок на депозита. По този начин се дава възможност на лицето, претендиращо плащане, да докаже правата си върху менителницата, вкл. като я обезсили пред компетентния съд, а платецът се освобождава от неблагоприятните последици от неплащането.

Ако задължено лице е платило сумата по изгубена или унищожена менителница на претендиращия плащане, а впоследствие тази менителница е предявена повторно за плащане от друго лице, но вече с представянето на документа, платилото лице е длъжно да уведоми лицето, получило плащане на изгубената менителница. Това уведомление трябва да се направи най-късно до 2 работни дни след датата на предявяване на менителницата за плащане и в него трябва да се посочи лицето, предявило менителницата, както и датата и мястото на предявяването ѝ. При неизвършване на уведомлението в срок платецът отговаря за всяка вреда, причинена на лицето, на което било платено по изгубената или унищожена менителница, освен ако забавянето или неуведомяването се дължи на причина, за която платецът не отговаря. Уведомление не се дължи, ако по обективна причина то не може да бъде извършено в повече от 30 дни след изтичането на двата работни дни от датата на предявяване на платената менителница /Чл. 79/.

Лицето, което е платило изгубената или унищожена менителница, а впоследствие е платило предявената му менителница или е било осъдено да плати по нея, има право

а/ да се удовлетвори от обезпечението, ако такова е било представено от лицето, претендиращо и получило плащане по изгубената менителница

б/ ако сумата по менителницата е предадена като депозит в съда или в друго учреждение-да поиска връщането ѝ като представи доказателства за плащането по представената менителница.

Лицето, дало обезпечение за полученото плащане има право да иска то да му бъде върнато или да бъде освободено, след като установи, че лицето в чиято полза е дадено това обезпечение, не рискува да понесе вреди в резултат на изгубването или унищожаването на менителницата /чл. 80/

Лицето, платило сумата по изгубена или унищожена менителница има същите права, които би имала, ако разполага с менителничния документ. Това означава, че платилият по липсващата менителница има право да претендира плащане от задължените по нея лица. За да осъществи правата си по липсващата менителница обаче платилият длъжник трябва да разполага с искането за плащане от приносителя, лишен от фактическа власт и с разписката за получената от това лице сума по менителницата.

3. В § 3 са посочени лицата, които са легитимирани да искат обезсилване. Това са всички лица, които са притежавали права по менителницата и са упражнявали фактическа власт върху документа менителница. На първо място това е поемателят или джиратарят. Право да искат обезсилването имат и лицето на което менителницата е заложена /зложният джиратар/, както и джиратарят за събиране. Право да иска обезсилването има и платилото сума по менителницата задължено лице, на което същата е била предадена срещу извършеното плащане. Направен е изводът, че право да иска обезсилване има лицето, което е било легитимиран приносител на ценната книга, т.е.-лице, което е имало права по менителницата или е упражнявало от свое име / зложен джиратар/ или от името на титуляра /джиратар за събиране/ правата по менителницата. Нелегитимирани приносиители не могат да искат обезсилване, защото те нямат права по менителницата и не се нуждаят от съдействие от съда. Целта на производството е да се съдейства на титулярите на права по менителницата, които са се лишили от легитимационния документ, а не на лицата, които просто са придобили фактическата власт върху него, но без да имат или да упражняват никакви менителнични права. Смисъла на обезсилването е да се даде възможност да се упражнят правата по, а не правата върху менителницата.

4. В § 4 са разгледани формата и съдържанието на молбата за обезсилване, компетентният съд и декларацията за истинността на изложените обстоятелства. Молбата е писмена по силата на общите правила на охранителното производство. Не се допуска образуване на делото по устно заявление на молителя. Молбата за обезсилване трябва максимално пълно да възпроизвежда липсващата ценна книга като посочи нейния вид, контекста на ефекта, издателя и задължените лица с техните имена и адреси, както и обстоятелствата по изгубването или унищожаването на ценната книга. Възприето е по-широкото разбиране на понятието унищожена ценна книга като унищожаването може да е както против волята, така и по волята на молителя. Като унищожена ценна книга е определен и документът, който е частично повреден или засегнат поради скъсване, откъсване, заливане, задраскване или друго засягане, което не позволява възпроизвеждане на контекста му.

5. В § 5 е разгледана заповедта за неплащане. Това е акт на съда, с който на задължените лица се нарежда да не плащат по ценната книга, чието обезсилване се иска. Заповедта за неплащане не е задължителна за лицата, на които е връчена.

Те могат да платят на приносителя на ценната книга, чието обезсилване се иска, но на свой риск. Обратно-всяко задължено лице може да се позове на заповедта за неплащане и правомерно да откаже да плати на приносителя. В този случай приносителят не може да счита отказа да се плати по ценната книга за неизпълнение и да иска плащане. Без да е обезпечителна мярка, заповедта за неплащане има за цел да подпомогне молителя при упражняване на правата му по обезсилената ценна книга след постановяване на охранителния акт.

Заповедта за неплащане няма като последица спиране или прекъсване на давността по менителницата, затова титулярът на правата по нея трябва да предяви менителничните искове за плащане преди изтичането на установените давностни срокове по чл. 531 ГПК.

Заповедта за неплащане не може да се оспорва от задължените лица, тъй като същите не са участници в охранителното производство по обезсилване.

6. В § 6 е разгледано заседанието по обезсилване на ценната книга. То е открито и участие в него може да вземе всяко лице, което оспорва молбата за обезсилване. Участието на третото лице в откритото заседание не прави това лице страна в производството по обезсилване, което е едностранно и безспорно и се развива между молителя и съда. Но законът предоставя на всяко лице, което притежава права върху менителницата да оспори молбата за обезсилване и да представи ценната книга пред съда. Именно наличието на ценната книга, за която молителят твърди да е изгубена или унищожена, прави производството по обезсилване ненужно. Ценната книга съществува, но третото лице оспорва правата на молителя върху нея. Този правен спор не може да се реши в рамките на охранителното производство, а единствено по исков ред, поради което законодателят е предвидил спиране на производството по обезсилване.

Ако молбата за обезсилване не се оспорва или на съда по обезсилването не се представи ценната книга, описана в молбата, съдът постановява решение за обезсилване.

Откритото заседание по обезсилване, за което се прави съобщение в неофициалния раздел на "Държавен вестник" и правото на трети лица да вземат участие в това заседание значително отличават производството по обезсилване от останалите охранителни производства, при които молбата се разглежда в закрито заседание и само по преценка на съда произнасянето по молбата може да стане в открито заседание, когато това е необходимо за правилното произнасяне по направеното искане. В производството по обезсилване съдът няма право на преценка, а е длъжен да насрочи и проведе открито заседание. В противен случай постановеният охранителен акт е порочен и може да се оспорва от всяко заинтересувано лице.

7. В § 7 е разгледано решение за обезсилване на менителницата, неговото значение и действие, както и възможността за оспорването му. Отбелязан е двукният характер на решението-като охранителен акт, но и като документ, въз основа на който молителят упражнява правата си по менителницата. С оглед на това действието на решението е определено като правовъзстановително за молителя, защото му позволява да упражни правата по липсващата ценна книга, т.е.-възстановява силата на изгубения или унищожен документ. Посочено е, че в определени случаи решението за обезсилване може да има и правоотнемащо действие. Такава е хипотезата, когато молителят е пропуснал да посочи някое от

задължените лица в молбата за обезсилване и името на това лице не е възпроизведено в решението. Тогава молителят не може да упражни права по менителницата срещу липсващото лице, макар обективно това лице да е било задължено по обезсилената ценна книга.

Като охранителен акт, решението за обезсилване не се ползва със сила на пресъдено нещо и няма изпълнителна сила. Разгледани са способите за отмяна на охранителното решение за обезсилване. Посочено е, че молителят, чиято молба е удовлетворена, не може да оспорва постановеното положително решение, дори ако при постановяването му са допуснати процесуални нарушения. Право да искат отмяна на решението имат заинтересуваните лица и прокурора като отмяната се извършва чрез предявяването на иск по реда на чл. 537, ал. 2 ГПК.

8. В § 8 са разгледани възможностите на молителя да осъществи правата по обезсилената ценната книга и възможността за издаване на дубликат на ценната книга. Направен е критически анализ на разбирането, изказано в теорията на гражданския процес, че решението за обезсилване е сурогат на липсващата ценна книга. Направено е уточнение, че решението за обезсилване е непълен сурогат на обезсилената менителница, защото то не дава на молителя правата, които той би имал, ако притежаваше самата ценна книга. Основното различие между решението за обезсилване и липсващата менителница е, че решението не може да се джиросва с пълно джиро, нито да се залага с джиро или да се джиросва за събиране. Прехвърлянето на права по менителницата въз основа на решението за обезсилване е възможно, но само с цесия, а залагането на вземане-с договор за залог. Абстрактното прехвърляне или залагане на ефекта е недопустимо. Следователно менителничното правоотношение се променя за молителя. За него решението за обезсилване ограничава правата по обезсилената ценна книга като при менителница с клауза “не на заповед” . За да стане възможно пълното възстановяване на правата по менителницата, молителят трябва да поиска издаването на неин дубликат. Направено е тълкуване, че дубликатът трябва да се издаде по реда на издаване на екземпляр от менителницата като молителят направи искането до задължените лица, а не до съда, който се е десезирал с издаването на охранителния акт. Едва от момента на снабдяването си с “дубликата” /термин, който Търговския закон не използва/, молителят ще може пълноценно да реализира всички права, произтичащи от менителницата.

9. В § 9 са разгледани правата на притежателя на обезсилената менителница. Съгласно чл. 567 ГПК притежателят на обезсилената менителница може да търси сумата по ценната книга от лицето, по молба на което е постановено обезсилването, ако това лице не е имало право да иска обезсилване. Чрез тълкуване на същността на иска по чл. 567 ГПК е направен извод, че той не е менителничен иск, а самостоятелно притезание *sui generis* , което се основава на закона, а не на притежанието на ценната книга. Посочено е, че притежателят на обезсилената менителница има интерес да иска отмяната на решението за обезсилване по чл. 537, ал. 2 ГПК като предявяването на този иск не му отнема възможността да предяви искът по чл. 567 ГПК.

ВТОРА ГЛАВА

За същността на правото да се обезсили менителницата. Производството по обезсилване и други съдебни производства по менителнични искове или по претенции, основани на вземане по менителницата

1. В § 1 е разгледан характерът на правото да се обезсили менителницата. Направен е изводът, че това право не е потестативно, нито е притезателно, че то не е абсолютно, а относително, че не е част от съдържанието на сделката менителница, т.е.-че не е менителнично право, както и че то принадлежи само на лице, което е имало права по менителницата към момента на нейното изгубване или унищожаване. Правото да се иска обезсилване е материално, а не процесуално право, независимо че се упражнява само пред съд. Целта на обезсилването е подпомагане на молителя да упражни правата си по ценната книга, които са материални.

2. В § 2 е направено сравнение между производството по обезсилване на заповедни ценни книги и искът по чл. 471 ТЗ поради това, че и в двете хипотези претендентът твърди да е лишен от менителницата като документ. Констатирани са основните разлики между обезсилването на менителницата по чл. 560 ГПК и иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ. Обезсилването се извършва в охранително производство, докато искът по чл. 471, ал. 3 ТЗ се развива по правилата на общия исков процес. При обезсилването липсва правен спор, докато при иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ се оспорват правата на държателя на ценната книга и по-специално правото му да получи плащане по менителницата. Освен това, при обезсилването по чл. 560 ГПК ценната книга престава да има сила спрямо молителя и се замества от постановеното охранително решение, въз основа на което титулярът упражнява правата си. Искът по чл. 471, ал. 2 ТЗ не цели обезсилването на менителницата, а връщането ѝ такава, каквато е била издадена, на действителния ѝ титуляр, който упражнява правата си въз основа на самата менителница, а не на заместващ акт /каквото е съдебното решение по чл. 565 ГПК /. На трето място, достатъчно за извършване на обезсилването е установяване в охранителното производство, че молителят е притежавал ценна книга, от чието владение е лишен „въпреки волята му“. При иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ лишаването от държане е само една от предпоставките за иска. Втората е ответникът да е придобил менителницата недобросъвестно или при груба небрежност. Най-накрая, обезсилване е допустимо както за изгубена, така и за унищожена менителница. Иск по чл. 471, ал. 2 ТЗ е недопустим, когато менителницата е унищожена, тъй като няма какво да се предава на титуляра. Физическото наличие на менителничния документ е съществено условие за упражняването на иска по чл. 471 ТЗ. В теорията като най-важна разлика между обезсилването и иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ е посочена тази, че докато при обезсилването молителят не знае у кого се намира ценната книга, то при иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ държателят на документа е известен. Поради това обезсилването не се разглежда като алтернатива на иска по чл. 471, ал. 2 ГПК.

3. В § 3 е направена съпоставка на производството по обезсилване на заповедни ценни книги и искът за недействителност на менителницата поради насилие, заплахата или измама поради това, че и при упражнено насилие, измама или заплахата приносителят може да се лиши от фактическата власт върху менителницата. направен е извод, че в производството по обезсилване не могат

да се разглеждат въпроси, свързани с изгубване на фактичестката власт поради недействителното прехвърляне на менителницата, а охранителното решение се постановява единствено въз основа на твърденията на молителя относно обстоятелствата, при които без да е лишен от правата по ценната книга, против волята си е бил лишен от правата върху документа. Производството по обезсилване не може да прерасне в производство по прогласяване недействителността на придобиването на менителницата от трето лице, което е исково производство. Обезсилването на менителницата няма да разреши въпроса за недействителното ѝ прехвърляне на трето лице, нито ще произведе правни последици за това лице. Единствено в рамките на исковото производство, лишеният от правата по и върху менителницата добросъвестен приносител, ще може да търси надеждна защита и възстановяване на тези права. Производството по обезсилване само съдейства за упражняване на правата му по ценната книга, но не представлява акт на защита при нарушение на тези права от противоправно поведение на трети лица.

4. В § 4 е направена съпоставка между производството по обезсилване и исковите съдебни производства, свързани с права върху или по менителницата. Направен е извод, че упражняването на менителничните искове става само по реда на исковото или на заповедното производство. Поради това производството по обезсилване не може да спре исковото производство, което се отнася до претенции свързани с права върху ценната книга, тъй като то не е от категорията на делата, които са преюдициални спрямо правния спор, основан на менителницата, който е образуван на основание предявен иск. Това е така, защото охранителното решение не се ползва със сила на пресъдено нещо и не е задължително за съда, пред който е висящ исковият процес. Въпреки това производството по обезсилване може да се развива едновременно с исковото производство. При скрито джиро за събиране е възможно джиратарят да предяви иск за плащане срещу джиранта, който в действителност е носител на вземането по менителницата. В този случай джирантът е лишен от владението против волята му и има право да избере дали да предяви иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ или да предяви иск за обезсилване на менителницата. Дори съдебното производство по иска на скрития джиратар да приключи преди решението за обезсилването, скритият джирант ще може да се ползва от последното, за да се противопостави на претенцията на скрития джиратар за плащане. Ако скритият джиратар предяви иск по чл. 537, ал. 2 ТЗ за отмяна на охранителното решение, тогава скритият джирант ще може да предяви или иска по чл. 471, ал. 2 ТЗ или иск за установяване на действителните отношения. Застъпено е становището, че производството по обезсилване не може нито да спре, нито да прекрати исковото или заповедното производство, образувани във връзка с претенции, произтичащи от права върху менителницата, която се заявява за обезсилване. Но решението за обезсилване може да бъде представено като доказателство в исковото или заповедното производство срещу лицето, основаващо правата си на обезсилената ценна книга.

5. В § 5 е разгледано значението на производството по обезсилване за индивидуалното и универсално изпълнение срещу молителя, държателя или задължено по менителницата лице.

5.1. Посочено е, че изгубването на менителницата след издаване на изпълнителния лист не засяга правата на вискателя в изпълнителното производство. Въпреки това той има право да поиска обезсилване на менителницата, но в този случай длъжникът има право да оспорва изпълнението по чл. 439, ал. 2 ГПК. Изгубването на менителницата след издаване на изпълнителния лист е ново обстоятелство, което има отношение към съществуването на вземането, което се изпълнява. Затова длъжникът по изпълнението има право на основание чл. 439 ГПК да предяви иск за оспорване на вземането. В този случай вискателят не може да иска спиране на производството по иска на длъжника, на основание на подадената молба за обезсилване, защото охранителното производство не е от категорията на делата по чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК поради липсата на сила на пресадено нещо на охранителното решение. Така единствената възможност за защита на вискателя срещу иска по чл. 439 ГПК е да предяви срещу длъжника иск за установяване на правата си и да иска спиране на производството по чл. 439 ГПК.

Когато менителницата е изгубена или унищожена, тя не може да бъде обект на принудително изпълнение по чл. 515 ГПК, тъй като изначално липсва имущественият комплекс, върху който да се насочи изпълнението. Дори длъжникът да е подал молба за обезсилване на изгубената ценна книга, до произнасянето на съда с решение за обезсилване, принудителното изпълнение е невъзможно. Вискателят може или да избере друг обект, спрямо който да се насочи изпълнението, или да изчака развитието на охранителното производство или сам да подаде молба за обезсилване от името на своя длъжник. В този случай той може да направи искане за спиране на изпълнението до приключването на производството по обезсилване. Изпълнението ще продължи, ако молбата за обезсилване бъде удовлетворена.

Ако изпълнението е насочено върху ценната книга по чл. 515 ГПК, а молбата за обезсилване бъде уважена и се постанови решение по чл. 565 ГПК, последното не е ценна книга, макар да я замества. Следователно, производството по чл. 515 ГПК не може да бъде продължено спрямо решението за обезсилване по чл. 565 ГПК. То трябва да бъде прекратено по отношение на ценната книга. Но вискателят има право от изпълнение върху ценна книга да премине към изпълнение върху вземането, произтичащо от обезсилената ценна книга и инкорпорирано в решението за обезсилване. В този случай молителят трябва да поиска промяна на изпълнителния способ-от изпълнение върху ценна книга към изпълнение върху вземане като съответно производството се преквалифицира от такова по чл. 515 на такова по чл. 508 ГПК.

5.2. Когато молителят е търговец в несъстоятелност, производството по обезсилване не се спира с откриване на производството по несъстоятелност /по аргумент от чл. 637, ал. 1 ТЗ/, а продължава, но действията по обезсилването се извършват от синдика. С решението за обезсилване, правата по обезсилената менителница влизат в масата на несъстоятелността и могат да бъдат обект на изпълнение. Ако производството по несъстоятелност приключи със заличаване на търговеца преди производството по обезсилване, последното също ще трябва да се прекрати служебно от съда /по арг. от чл. 540 вр. чл. 7 ГПК/.

Когато молителят е трето лице-кредитор на търговеца, за който е открито производство по несъстоятелност, се прилага чл. 617, ал. 1 ТЗ-всички парични задължения на длъжника стават изискуеми, включително и тези по издадени от

него менителници. С откриване на производството по несъстоятелност, кредиторът трябва да предяви вземането си в срока по чл. 685 ТЗ. При предявяване на вземането той трябва да представи доказателства за съществуването му. За менителницата установяването на вземането представлява представяне на самата ценна книга в оригинал. Ако същата не е притежание на кредитора и той е започнал производство по обезсилването ѝ, синдикът следва да откаже вписването му в списъка на предявените вземания, тъй като само подадената молба за обезсилване не може да замести ценната книга. Заповедта за неплащане, съобщена на несъстоятелния търговец от съда по обезсилването, също не е основание за признаване на вземането. Единствената възможност за защита на кредитора е оспорването на списъка и предявяването на установителния иск по чл. 694 ТЗ. Производството по иска не може да се спира заради охранителното производство по обезсилването. Следователно, ако до приключването на производството по установителния иск не бъде постановено решение за обезсилване, същият ще бъде отхвърлен и молителят ще загуби вземането си.

В § 6 е разгледано обезсилването на менителницата и обезсилването на акции от акционерното дружество. Поради идентичната терминология, която използват ГПК и ТЗ, за да означат лишаването на удостоверителния документ от формалното му значение на ценна книга, е направено разграничението между обезсилване на менителница и на поименни акции. Обезсилването на акции на приносител също се извършва по реда на ГПК, а не по Търговския закон. С обезсилването на поименни акции от дружеството се засяга имуществената сфера на акционера, който е притежавал обезсилените акции, поради което той може да се защитава срещу това решение със специалния иск по чл. 74 ТЗ. Правото да се извърши обезсилване на акции или облигации е особен вид потестативно право на дружеството, което с едностранно изявление предизвиква промяна в чужда правна сфера, но и в собственото си имущество. Обратното обезсилването на заповедните ценни книги се упражнява само от молителя и постановеното решение засяга единственото неговата правна сфера, но не и тази на трети лица. Чуждо имущество не е пряко засегнато по никакъв начин от охранителното решение, което е акт на съдействие. Това решение не може да бъде атакувано от молителя, когато молбата му за обезсилване е била удовлетворена. Следователно обезсилването на акции от АД и обезсилването на акции на приносител и на ценни книги на заповед от съда са различни процедури и имат различни правни последици и предназначение.

В § 7 са разгледани въпросите, свързани с установяването права върху менителницата в съдебните производства и значение на производството по обезсилване и действие на решението за обезсилване в тези производства.

В заповедното производство изискването за представяне на легитимационния документ пред съда е изрично уредено. Заявителят по чл. 417, т. 9 ГПК трябва да притежава документа, на който основава вземането си, да го приложи към заявлението си пред съда и след като докаже правата си, да получи заповед за изпълнение, разпореждане за незабавно изпълнение и изпълнителен лист. Следователно в този случай представянето на оригинала на менителницата е абсолютна процесуална предпоставка за издаване на съответния съдебен акт. Ако заявителят междуременно е направил искане за обезсилване на ценната книга, но няма произнасяне по молбата му с решение за

обезсилване, съдът, пред който е направено искане за издаване на заповед за изпълнение, ще трябва да остави заявлението без уважение и да откаже издаването на заповедта на основание чл. 418, ал. 1 вр. чл. 417, т. 9 ГПК. Ако не се представи документ, съдът не само не издава разпореждане за незабавно изпълнение и изпълнителен лист, но въобще не издава и заповед за изпълнение. Той не може да спре заповедното производство и да изчака приключването на охранително производство, защото условие и изискване за издаване на заповед за изпълнение по чл. 417 ГПК е притежаването на съответния документ. Следователно производството по обезсилване няма никакво значение за заповедното производство.

В исковото производство не се съдържа изрично изискване ищецът да представи в оригинал документа, на който основава правата си. Но съгласно чл. 154, ал. 1 ГПК всяка страна трябва да установи фактите, на които основа своята претенция. При заповедните ценни книги единственото доказателство за притежаваните права е документът, върху който е материализирано менителничното изявление. Без този документ, претендиращият менителнични права е юридически неоправомощен. За съда той не е менителнично, а следователно и процесуално легитимиран. Следователно претендирайки права по менителницата, ищецът трябва да установи пред съда, че действително ги притежава като представи пред и самия оригинален документ. Когато приносителят е ответник по иск, свързан с права по менителницата, непредставянето на менителницата от негова страна води или до прекратяване на производството поради липса на пасивна легитимация, или до уважаване на иска, с който ищецът заявява липса на право или правоотношение /напр. при отрицателен установителен иск, с който се цели установяване на обстоятелството, че ответникът няма права по менителницата/.

Няма пречка да бъде предявен иск за установяване на права по или върху менителницата, ако ищецът е подал и молба за обезсилването ѝ. Това е така, защото при уважаване на молбата за обезсилване, молителят упражнява менителничните си права въз основа на решението за обезсилване или на издадения дубликат по чл. 566 ГПК. В този случай след подаване на иска, ищецът може да поиска спиране на производството на основание чл. 229, т. 4 ГПК

В изпълнителното производство, притежанието на менителницата като документ има различно значение за започването и развитието на процеса. Изпълняват се правата на вискателя съгласно изпълнителния лист, а не съгласно акта, въз основа на който този лист е издаден. Дори когато вискателят се е лишил от държането на менителницата, това обстоятелство принципно няма никакво процесуално значение за изпълнението. Представи ли се изпълнителният лист, съдебният изпълнител е длъжен да образува дело и да започне изпълнението. Така обективно могат да бъдат изпълнявани права, които не съществуват, защото менителницата напр. е унищожена, без това обстоятелство да повлияе върху изпълнението. Когато изпълнителният лист е издаден по заповедно производство на основани разпореждането за незабавно изпълнение по чл. 419 ГПК, дори длъжникът да е пропуснал срока за възражение срещу заповедта за изпълнение и да не е обжалвал разпореждането за незабавно изпълнение, той има на свое разположение иска по чл. 439 ГПК за оспорване на вземането. Ако длъжникът твърди, че вискателят не притежава

менителницата, последният трябва да я представи в оригинал, за да се стигне до отхвърляне на иска. В противен случай този иск ще трябва да бъде уважен, след като длъжникът-ищец твърди, че вискателят-ответник няма права по менителницата и го докаже, установявайки липсата на фактическа власт върху ценната книга. В разглежданата хипотеза издаденият изпълнителен лист по чл. 417, т. 9 ГПК не може да замести менителницата, нито да се ползва като доказателство за нейното съществуване.

В производството по издаване на дубликат на изпълнителен лист /чл. 409 ГПК/ когато оригиналът е изгубен, дубликат се издава в открито заседание с призоваване на длъжника. В това заседание длъжникът трябва да направи възражението за погасяване на дълга, настъпили след издаването на първообразния лист /чл. 409, ал. 3 ГПК/. Едно от тези възражение може да бъде липсата на менителницата, въз основа на която е издаден изпълнителния лист, настъпила след издаването на изпълнителния лист. Ако менителницата е липсвала при подаване на заявлението за издаване заповед за изпълнение, въобще няма да се стигне до издаване на изпълнителен лист. Щом е бил издаден такъв лист, значи на съда е била представена ценна книга в оригинал. Изгубването на менителницата след издаване на изпълнителния лист обаче е ново обстоятелство и като такова, то може да бъде изтъкнато в отговора на молбата за издаване на дубликат на изпълнителния лист. Производството по издаване на дубликат на изпълнителен лист е специфично, а не типично исково производство. Ако преди молбата за издаване на дубликат е била подадена молба за обезсилване на менителницата, производството по издаване на дубликата на листа ще трябва да бъде спряно до приключване на производството по обезсилването на ценната книга.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От извършеното изследване могат да бъдат направени следните изводи:

1. Производството по обезсилване на заповедна ценна книга или на ценна книга на приносител има за цел да съдейства на приносителя, който е бил лишен против волята си от владението на менителницата или същата е била унищожена, да възстанови правата си върху ценната книга. Но обезсилване е недопустимо, когато против волята си /поради насилие, заплаха, измама, принуда/, приносителят е бил принуден да прехвърли правата по и върху менителницата другиму. В последния случай е налице недействително джиро, което може да бъде установено само по исков ред-чрез упражняване на конститутивния иск за прогласяване недействителността на извършената сделка.

2. Правото да се иска обезсилване е материално, а не процесуално право, въпреки че се упражнява само пред съд. То е относително, а не абсолютно право, защото охранителното решение има действие само по отношение на молителя и само доколкото обезсилената ценна книга е съществувала.

3. Правото да се иска обезсилване е родово понятие. В закона са уредени конкретни видове права на обезсилване, които могат да се квалифицират по различни признаци-според вида на ценната книга, която се обезсилва, според

обстоятелствата, въз основа на които се иска обезсилването или според отношението на носителя на правото към правата по ценната книга.

3.1. Според вида на ценната книга, чието обезсилване се иска, следва да се различават право на обезсилване на ценни книги на приносител и право на обезсилване на заповедни ценни книги.

3.2. Според обстоятелствата, от които молителят обосновава искането си, може да има

-право на обезсилване на ценни книги, от чието владение молителят е лишен и

-право на обезсилване на унищожени ценни книги.

3.3. Според отношението на молителя към правата по ценната книга , чието обезсилване се иска, може да има:

- право на обезсилване на лице, което притежава само права върху ценната книга /напр. Джиратар за събиране/ и

- право на обезсилване на лице, което притежава и правата по ценната книга.

4. Всяко лице, което може да упражни правата по менителницата, има право да иска и нейното обезсилване. Такова лице е както поемателят, така и легитимираният приносител /джиратар, заложен джиратар, джиратар за събиране, платилото сумата по менителницата задължено лице, на което е предадена ценната книга срещу извършеното плащане, съдебният изпълнител, иззел менителницата във връзка с изпълнението по чл. 515 ГПК или взискателят на когото вземането по менителницата е било възложено за събиране или вместо плащане по чл. 510 ГПК./.

Доколкото обезсилването има за цел да съдейства на молителя да упражни правата си по ценната книга, а не само правата върху нея следва да се приеме, че държателят на менителницата, който не е имал никакви права по нея и не е действал като пълномощник на титуляра на вземането по нея /джиратара за събиране /, не може да иска обезсилване. Това е така, защото простото притежание на документа менителница не създава никакви права по ценната книга на държателя, ако менителницата не му е била надлежно издадена или прехвърлена. Следователно този държател на ценната книга, който не е имал никакви права по нея, не може да иска обезсилването ѝ от съда. Молбата му ще трябва да бъде отхвърлена, тъй като с охранителния акт по обезсилването не се създават права по менителницата, а само се предоставя съдействие на титуляра на тези права за надлежното им упражняване. Такова съдействие може да иска само легитимираният приносител, а не всяко лице, което е изгубило фактическата власт върху ценната книга.

От изложеното се установява значителната разлика между обезсилването на ценни книги на приносител и на заповедни ценни книги. Докато при първия вид би било достатъчно молителят да твърди и установи, че е притежавал фактическа власт върху документа, за да иска обезсилването му, то при втория вид трябва да се установи и притежанието на права по менителницата, а не само на права върху документа, материализиращ менителничното изявление.

5. Правото да се иска обезсилване на ценни книги по чл. 560 ГПК не е потестативно. Това право не се упражнява спрямо трето задължено лице. Такова липсва. Обезсилването няма като последица промяна в чужда правна сфера.

Ефектът на решението за обезсилване настъпва единствено в патримониума на молителя. На никое трето лице, което притежава права върху обезсилената менителница, решението по чл. 565 ГПК не може да бъде противопоставено, още по-малко по силата на това решение може да се претендира в имуществото на приносителя да е настъпила някаква правна промяна, която да е задължителна за третите лица.

6. Правото да се иска обезсилване на ценната книга не е притезателно. С него не се заявява вземане, не се търси изпълнение от трето задължено лице, не се иска осъждането на такова лице да спазва определено поведение, изразяващо се в действие или бездействие. Искането за обезсилване винаги се насочва към съда и се реализира единствено в рамките на охранителното производство. В резултат на упражненото и уважено искане за обезсилване, се възстановяват права /правата върху ценната книга/ и се дава възможност на молителя да упражни правата си по ценната книга.

7. Правото да се иска обезсилване не е част от съдържанието на ценната книга, а е самостоятелно право, с което приносителят разполага по силата на закона. Основният аргумент в подкрепа на тази теза е обстоятелството, че приносителят може да иска обезсилване дори тогава, когато разполага с ценната книга, т.е.-когато тя не е изгубена или унищожена. На първо място правото да се иска обезсилване стои на разположение на приносителя, когато документът е частично унищожен или когато е станал нечетлив. На второ място, обезсилването се извършва единствено по молба на приносителя. Той може да реши дали и кога да иска обезсилване. Обстоятелството, че обективно разполага с ценната книга и че е декларирал верността на изложеното в молбата по чл. 560 ГПК, не води до загубване или отпадане на правото да се иска обезсилване, нито до неговото погасяване. Решение за обезсилване може да се постанови и тогава, когато обективно ценната книга е у приносителя-молител по чл. 560 ГПК. Нещо повече-може да се иска обезсилване и на несъществуваща ценна книга, тъй като няма императивно изискване в охранителното производство да се докаже съществуването на документ с описаното в молбата за обезсилване съдържание. Ако не успее да докаже съдържанието на ценната книга, съдът ще остави молбата без уважение. Но най-сериозният аргумент, че правото да се иска обезсилване не е част от ценната книга, може да се извлече от обстоятелството, че приносителят разполага с него дори тогава, когато не разполага със самата ценна книга. Както при заповедните, така и при ценните книги на приносител, притежанието на документа е условие за упражняване на правата по него. Без представянето на този документ, приносителят не може да упражни нито едно от правата си. Правото да се иска обезсилване обаче стои на разположение на приносителя въпреки липсата на легитимационния документ. Следователно, то не е право по ценната книга, т.е.-не е елемент от нейното съдържание. Но правото да се иска обезсилване не е и право върху ценната книга, тъй като то съществува, независимо от това кой упражнява фактическа власт върху нея. Притежанието на документа, респ. неговото изгубване или унищожаване не е предпоставка за възникване на правото да се иска обезсилване /което, както се посочи по-горе, съществува за приносителя и тогава, когато не е лишен от фактическа власт/. Следователно, правото да се иска обезсилване не е нито право по , нито върху ценната книга. То стои извън съдържанието ѝ.

8. Целта на производството по обезсилване е на лишеният от фактическа власт молител да се възстанови правото върху менителницата чрез замяна на оригиналния документ със съдебно решение, без обаче да се засягат правата му по менителницата, които са съществували до издаването на решението за обезсилване и не са се погасили, независимо от физическата липса на документа в патримониума на молителя.

Решението за обезсилване е заместващ ценната книга съдебен акт, въз основа на който титулярът може да упражни менителничните си права. Въпреки това решението за обезсилване не е пълен сурогат на ценната книга, а само акт, който възпроизвежда към датата на изгубването на владението от молителя или на унищожаването ѝ и то съгласно описано в молбата за обезсилване.

9. За постигането на целта молителят да получи заместващ липсващата менителница документ, законът е задължил съдът по обезсилването да издаде и обнародва заповед за неплащане, с която нарежда на задължените лица да не плащат на приносителя на ефекта. Тази заповед охранява пряко както предполагаемите права на молителя, заявени с молбата за обезсилване, косвено и правата на задължените лица като без да прекъсва менителничната давност, има значение на непреодолима сила по чл. 306 ГПК и води до освобождаването на задължените лица от отговорност за неплащане. За времето на действие на непреодолимата сила лихва не се дължи спрямо легитимирания приносител. Заповедта за неплащане, която се връчва на трети, неучастващи в производството по обезсилване лица, е израз на превантивната функция на охранителното производство.

10. Обезсилването на заповедни ценни книги може да бъде осъществена само в охранително производство. Практическото и юридическо основание на обезсилването не е породено от оспорването на правата на молителя от трето лице. Не това е целта на производството и нуждата на молителя. Той не е изгубил правата по менителницата, а само тези върху нея. Обективно в правния мир правата по менителницата са незасегнати, тъй като те не са прехвърлени по надлежния ред, а стоят в имуществото на титуляра /молителя/. Ето защо тези права не са нарушени от изгубването на фактическата власт. Но именно липсата на фактическа власт води до смущаване на правата на молителя, тъй като макар той да ги притежава юридически, не може ефективно да ги упражни на практика поради липсата на документа, който доказва тяхното съществуване и техния обем. Така се налага оказване на съдействие за упражняване на правата по менителницата чрез възстановяване на правата върху нея.

11. Във всички изследвани законодателства и в актовете на международното право правната уредба на обезсилването свързва искането до съда за постановяване на охранителното решение за обезсилване с изгубване или унищожаване на ценната книга. По подразбиране това изгубване на фактическата власт върху документа, който материализира правата на молителя, се свързва с негово /на молителя/ поведение /действие или бездействие/ или със случайно събитие /природно или човешко непреднамерено действие/. Само когато владението е изгубено по причина на самия молител, а не заради противоправно поведение на трето лице, възниква правната възможност да се

търси съдействие от съда по реда на охранителното производство. Но ако изгубването на владението е резултат от целенасочено действие на трето лице /отнемане на фактическата власт чрез насилие, заплаха, измама или по друг начин/, охранителното производство е безрезултатно. Нарушените права на титуляра трябва да бъдат защитени по исков ред, а не със средствата на охранителното производство. В този случай титулярът ще търси от съда защита, а не съдействие за реализиране на правата си. Той не може да използва охранителното производство като средство за защита срещу третото лице. Съдът, сезиран с молба по чл. 560 ГПК, в която се съдържат данни за противоправно отнемане на фактическата власт върху ефекта от друго, служебно трябва да остави молбата без разглеждане и да прекрати производството /по аргумент от чл. 533 ГПК и от чл. 530 вр. чл. 7 ГПК/. По същия начин съдът трябва да действа и след като в охранителното производство установи, че лишаването на молителя от фактическа власт е резултат от засягане на правата му върху менителницата поради действия на друго лице, което основава или противопоставя самостоятелни права върху ценната книга или отрича правата на молителя. Но съдът няма служебно задължение да укаже на ищеца да предяви иск за защита на правата си, нито да укаже вида или характера на търсената защита.

12. Ако молителят укрие обстоятелството, че е изгубил фактическата власт върху ценната книга в резултат на действия на трето лице, което се противопоставя на правата на молителя и ако това трето лице представи менителницата в заседанието по обезсилване, производството по обезсилването ще трябва се спре за предявяване на иск за установяване на правата на молителя, а при непредявяването му в срока по 564 ГПК, производството ще се прекрати. Освен прекратяването на охранителното производство, молителят може да носи и наказателна отговорност за дадената невярна декларация по чл. 534 ГПК.

13. По начина на развитие и по възможността трети лица да заявяват права в процеса, производството по обезсилване се отклонява от типичните охранителни производства, защото молбата за обезсилване се разглежда в открито заседание, в което освен молителят, право на участие има и държателят на обезсилваната ценна книга, който може да заяви правата си върху нея и да я представи на съда. Това изявление има като последица прекратяване на охранителното производство поради това, че ценната книга, която молителят е заявил да липсва, обективно съществува, което обезсмисля оказването на съдействие от съда за възстановяването на документа, в който е инкорпорирано менителничното изявление. Спорът кому принадлежат правата по представената в откритото заседание по обезсилването права се решава по общия ред .

14. Самото решение за обезсилване има двойко действие за молителя-отнема формалната сила на липсващия оригинален документ и възстановява от формална страна съществуващото менителнично правоотношение /правоотнемащо и правовъзстановително действие/. Но ако молителят пропусне да посочи някое задължено лице в молбата си и то не бъде посочено в решението, задължението му спрямо молителя отпада. За пропуснатото задължено лице решението за обезсилване има погасително действие, макар това лице да не е страна в охранителното производство.

15. Решението за обезсилване дава право на молителя да упражни правата си по менителницата само срещу лицата, посочени в самото решение, но не и срещу всички лица, които са били задължени по обезсилената ценна книга. Решението за обезсилване не може да се джиросва за разлика от менителницата. На основание решението за обезсилване молителят може да иска издаване на дубликат / екземпляр или препис/ на менителницата, но не от съда, който е десеизиран след постановяване на решението, а по общия ред.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

По темата на дисертационния труд от страна на автора са публикувани статиите:

1. За характера на правото на обезсилване на ценна книга от съда, сп. "Търговско и облигационно право, кн. 9/2015 г.
2. Упражняване на права по ценна книга въз основа на съдебно решение за обезсилване /чл. 566 ГПК/, сп. "Търговско и облигационно право, кн. 10/2015 г.